

بررسی عملکرد نظام بانکی در برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران ۱۳۶۸ - ۱۳۷۲

جناب آقای محمدرضا رهبر

مدیر امور خدمات و مهندسی ساختمان بانک ملت

بسمه تعالی

مقدمه:

مقاله حاضر به منظور سنجش کارایی و توانمندی نظام بانکی و دستگاههای برنامه ریزی کشور و آگاهی از نحوه تحولات و روند دگرگونی در متغیرهای کلان اقتصادی و شاخصهای عمده پولی و بانکی در طول عملکرد برنامه اول و مقایسه عملکرد با اهداف و پیش بینی های به عمل آمده در قانون تقدیم می گردد. در پژوهش حاضر سعی شده است از طریق بازنگری شاخصهای اساسی و استدلالهای آماری میزان اثربخشی کارائی و انطباق نظام بانکی با اهداف کمی و کیفی برنامه پنج ساله اول (۱۳۶۸-۱۳۷۲) مورد تحلیل قرار گیرد تا در آستانه برنامه دوم تلاشی باشد برای ارزیابی و شناخت دست آوردهای برنامه و تعیین عوامل موفقیت و نارسائیهای عملکرد با مصوب برنامه تا بهتر بتوان افق آینده را ملاحظه نمود. در این تحقیق با استفاده از تکنیکهای اقتصادسنجی و روشهای آماری انحراف عملکرد سیستم بانکی از اهداف مصوب برنامه مشخص و عمده ترین عوامل موثر در اجرای وظایف بانکی بازگو گردیده است. فهرست مطالبی که ارائه خواهد شد عبارتست از:

- ۱ - نقش بانکها در برنامه های عمرانی تدوین شده در قبل از انقلاب
- ۲ - مقایسه عملکرد و اهداف پولی و بانکی در برنامه اول (۱۳۶۸ - ۱۳۷۲)
- ۳ - ترازنامه تلفیقی سیستم بانکی و شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی در برنامه اول (۱۳۶۸ - ۱۳۷۲)

۴- نقش بانکها در تامین منابع مورد نیاز بخشهای اقتصادی (بررسی بخشی و بررسی بانکی)

۵- تحلیل های آماری

۶- نتیجه گیری و پیشنهادات

۱- نقش بانکها در برنامه های تدوین شده در قبل از انقلاب

در ایران تفکر و اندیشه برنامه ریزی برای توسعه اقتصادی پس از جنگ جهانی دوم به مرحله ظهور رسید، نخستین برنامه عمرانی هفت ساله توسعه در سال ۱۳۲۸ به اجرا گذاشته شد و به طور کلی تا قبل از پیروزی انقلاب اسلامی شش برنامه عمرانی در ایران تنظیم و به مرحله اجرا درآمده است که عبارتند از:

- برنامه عمرانی هفت ساله اول ۱۳۳۴ - ۱۳۲۷

- برنامه عمرانی هفت ساله دوم ۱۳۴۱ - ۱۳۳۴

- برنامه عمرانی پنج ساله سوم ۱۳۴۶ - ۱۳۴۱

- برنامه عمرانی پنج ساله چهارم ۱۳۵۱ - ۱۳۴۶

- برنامه عمرانی پنجم ۱۳۵۶ - ۱۳۵۱

- برنامه عمرانی ششم ۱۳۶۱ - ۱۳۵۶ (که این برنامه با پیروزی انقلاب اسلامی متوقف گردید) عمده ترین هدفهای برنامه عمرانی اول، تثبیت ارزش پول، تعدیل نشر اسکناس و تنزل هزینه زندگی، افزایش تولید و تکثیر صادرات و تامین مایحتاج عمومی و بهبود وضع اقتصادی و بهداشت عمومی و ترقی کشاورزی و صنایع و اکتشاف معادن بود.

اعتبارات این برنامه در ابتدا ۲۶/۳ میلیارد ریال برآورد گردیده بود اما در عمل از لحاظ تامین منابع توفیقی حاصل نشد این برنامه سپس به ۲۱ میلیارد ریال کاهش یافت و ۲۱/۴ درصد اعتبارات برنامه از بانک ملی تامین گردید. مهمترین نتایج حاصل از برنامه هفت ساله اول عبارت بود از:

الف: ایجاد تشکیلات سازمان برنامه و بودجه

ب: اصلاح و تجدید تشکیلات صناعی که تحت نظر سازمان برنامه قرار گرفته بود منجمله قند و سیمان. در طول برنامه عمرانی اول به ویژه تا سال ۱۳۳۱ پنج بانک تجاری و خصوصی به نامهای بانک بازرگانی، بانک تهران، بانک صادرات ایران بانک عمران و بانک پارس تاسیس شده اند.

در طول برنامه عمرانی دوم (۱۳۴۱ - ۱۳۳۴) اهداف عمده آن عبارت بود از توسعه کشاورزی و نظم جریان آب و رودخانه ها و تجهیز راه آهن و فرودگاههای تهران، آبادان، شیراز و اصفهان و توسعه مخابرات و همچنین تاسیس ذوب آهن و کمک به سرمایه گذاران خصوصی به ویژه در تامین کالاهای قند، سیمان و منسوجات و توسعه فعالیتهای آموزشی، بهداشتی و پیشگیری مطرح شده بود.

در این برنامه با افزایش درآمد نفت و دریافت وامهای خارجی و با کمک بانکهای خصوصی سرمایه‌گذاری به میزان قابل توجهی افزایش یافت و به علت تصمیم دولت در سال ۱۳۳۶ دایر بر اعطای وام به سرمایه‌گذاران بخش خصوصی (از محل تجدید ارزیابی پشتوانه اسکناس توسط بانک ملی ایران) سرمایه‌گذاری بخش خصوصی نیز افزایش یافت و به میزان سرمایه‌گذاری از ۷/۸ درصد درآمد ملی در سال ۱۳۳۴ به ۱۷/۸ درصد در سال ۱۳۳۸ بالغ گردید در این برنامه ۱۴ بانک با سرمایه‌های بخش خصوصی و سرمایه‌گذاری خارجی تاسیس گردیدند که عمده‌ترین آنها بانک اعتبارات ایران، بانک ایران و انگلیس، بانک ایران و ژاپن، بانک ایران و هلند و تجارت خارجی ایران می‌باشد. در پایان این برنامه اعتبارات سیستم بانکی کشور به بخش دولتی بالغ بر ۲۷ میلیارد ریال بوده که حدود ۲۶ میلیارد آن توسط بانک مرکزی تامین شده است ضمناً در مقابل این اعتبارات سپرده‌های بخش دولتی حدود ۱۰/۴ میلیارد ریال و نزد بانکهای کشور حدود ۵/۶ میلیارد ریال بوده است، مانده اعتبارات بانکهای بخش خصوصی حدود ۶۱/۵ میلیارد ریال و سپرده‌های بخش خصوصی نزد بانکها حدود ۴۸/۸ میلیارد ریال بود.

برای مقایسه ارقام برنامه‌های عمرانی به جدول شماره (۱) توجه نمایید.

از جمله هدفهای اساسی برنامه عمرانی سوم (۱۳۴۶ - ۱۳۴۱) تامین رشد در درآمد ملی به میزان حداقل ۶ درصد در سال و ایجاد مشاغل جدید و توزیع عادلانه درآمد به ویژه در بخش کشاورزی از طریق اصلاحات ارضی بوده در این برنامه افزایش تدریجی حجم سرمایه‌گذاری بخش عمومی و اعطای اعتبارات بانکی موجب تشویق بخش خصوصی سرمایه‌گذاری شد، اعتبارات بانکی با نرخ بهره، نسبتاً کم نیز موجب رونق اقتصادی گردید. مبلغ سرمایه‌گذاری ثابت داخلی از ۴۸/۷ میلیارد ریال در سال ۱۳۴۱ به ۱۰۶/۵ میلیارد ریال در سال ۱۳۴۶ رسید که سهم بخش عمومی ۴۳/۲ و سهم بخش خصوصی ۵۶/۸ درصد بود. در طول این برنامه به طور متوسط حدود ۸۴ درصد تولید ناخالص داخلی مصرف شد و ۱۶ درصد پس‌انداز گردید. در طی این برنامه بانک جدیدی تاسیس نشد و افزایش اعتبارات بانکها به بخش خصوصی در این برنامه حدود ۸۱ میلیارد ریال بود.

در برنامه عمرانی چهارم (۱۳۵۱ - ۱۳۴۷) هدف اصلی ارتقاء رشد اقتصادی با استفاده از روشهای نوین و تنوع بخشیدن به کالاهای صادراتی و کاهش وابستگی تعیین شده بود.

به طور کلی در طول برنامه‌های عمرانی سوم و چهارم اعتبارات اعطاء شده به بخش خصوصی نسبت به تولید ناخالص ملی پیوسته رو به افزایش بود و از حدود ۲۰ درصد در سال ۱۳۴۲ به حدود ۳۳ درصد در سال ۱۳۵۱ رسید به این ترتیب همه ساله سهم بیشتری از سرمایه‌گذاری بخش خصوصی از محل اعتبارات بانکها تامین گردیده است.

خلاصه بخشی از ترازنامه تلفیقی سیستم بانکی

جدول شماره (۱)

میلیارد ریال

دوره برنامۀ عمرانی اول	پایان سال ۱۳۶۷	پایان سال ۱۳۶۱	رشد متوسط دوره برنامۀ عمرانی پنجم	پایان برنامۀ عمرانی پنجم ۱۳۵۶	پایان برنامۀ عمرانی چهارم ۱۳۵۱	پایان برنامۀ سوم عمرانی ۱۳۴۶	پایان برنامۀ دوم عمرانی ۱۳۴۱	شرح	
۱۳۲/۹	۱۱۴۲۴	۸۰۰/۳	۵۵/۶	۸۹۸/۸	۹۸/۶	۲۹/۶	۱۸/۵	دارائی	
۱۸/۶	۲۹۸۶۷/۶	۱۳۲۵۱/۶	۳۶/۲	۱۰۳۸/۸	۲۲۱/۴	۷۱/۳	۲۷/۰	۱- دارائیهای خارجی	
۳۲/۷	۳۰۷۷۵/۶	۷۴۷۹/۲	۳۸/۷	۱۸۶۸/۸	۳۶۴/۷	۱۴۲/۳	۶۱/۵	۲- بدهی بخش دولتی	
		۸۶۰۵/۹	۴۶۶۷/۱	۱۱۳۴/۱	۱۶۰/۶	۹۱/۶	۴۴/۱	۳- بدهی بخش خصوصی	
		۳۰۱۳۷/۰	۱۳۱۴۴/۳	۴۲/۳	۸۴۵/۳	۳۳۴/۸	۱۵۱/۱	۴- سایر	
								جمع	
۲۵/۲	۴۸۱۳۵	۱۵۶۸۷/۶	۶۳۵۰/۷	۲۰۹۷/۰	۳۹۹/۴	۱۴۴/۳	۶۸/۶	بدهیها	
۲۳/۸	(۲۲۴۱۲/۷)	(۷۷۵۵/۱)	(۳۴۸۳/۹)	(۷۹۰/۵)	(۱۵۵/۷)	(۷۷/۱)	(۴۳/۸)	۱- نقدینگی بخش خصوصی	
۲۶/۶	(۲۵۷۲۲/۳)	(۷۹۲۹/۵)	(۲۸۶۶/۸)	(۱۳۰۶/۵)	(۲۴۰/۷)	(۶۷/۲)	(۲۴/۸)	پول شبه پول	
		۱۹۵۱/۲	۱۴۱۶/۹	۷۰۰/۹	۱۳۲/۵	۳۹/۱	۱۶/۰	۲- سپرده ها و وجوه	
		۴۸۱/۱	۰۰	۴۱	۳۳۲/۰	۵۹/۵	۳۳/۵	بخش دولتی	
		۱۳۹/۸	۲۱۴/۱	۴۴	۲۶۷/۶	۴۳/۲	۱۱/۴	۳- حساب سرمایه	
								۴- وامها و اعتبارات	
								دریافتی از خارج و	
								سپرده های ارزی	
								۵- سایر	
								جمع	
۱۹/۵	۳۰/۱	۱۱۸۷۷/۳	۵۱۶۲/۶	۴۳/۵	۱۵۴۳	۲۱۰/۷	۱۰۶/۵	۴۴/۱	شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی
		۳۰۱۳۷/۰	۱۳۱۴۴/۳	۴۲/۳	۴۹۴۰/۵	۸۴۵/۳	۳۳۴/۸	۱۵۱/۱	
		۲۸/۹	۱۹/۲	۱۵/۵	۲۵/۱	۶/۳	۰/۸	۷/۴	

منبع: گزارش اقتصادی و ترازنامه بانک مرکزی سالهای مختلف

در برنامه عمرانی پنجم (۱۳۵۶ - ۱۳۵۲) یازده بانک تاسیس شد که بیشتر بانکهای تخصصی و گسترش استانی بوده‌اند. اعتبارات بخش دولتی که در برنامه عمرانی چهارم ۲۲۱ میلیارد ریال بود به ۱۰۳۸/۸ میلیارد ریال در پایان برنامه عمرانی پنجم افزایش یافت. اعتبارات بانکها بخش خصوصی از ۳۶۲/۴ میلیارد ریال در شروع برنامه به ۱۸۶۸/۸ میلیارد ریال بالغ گردید حجم پول از ۱۵۸/۷ میلیارد ریال در شروع برنامه به ۱۲۰۴ میلیارد ریال و شبه پول از ۲۴۰/۷ میلیارد ریال در شروع برنامه به ۱۳۰۶/۵ ریال افزایش یافت.

۲ - مقایسه عملکرد و اهداف پولی و بانکی در برنامه اول (۱۳۷۲ - ۱۳۶۸)

مهمترین اهداف و وظایفی که قانون برنامه اول برای نظام بانکی در نظر گرفته بود عبارت بودند از:

۱ - ۲: استقراض از سیستم بانکی و تامین کسری بودجه

تبصره ۱ - از ماده واحده اول

در تبصره ۱ - از ماده واحده که در شروع قانون آمده است مقرر گردیده به منظور تأمین قسمتی از اعتبارات عمومی برنامه اول به دولت اجازه داده می‌شود تا در هر یک از سالهای برنامه حداکثر تا مبالغ به شرح ذیل:

سال ۱۳۶۸	۱۲۱۰ میلیارد ریال
سال ۱۳۶۹	۱۴۳۹ میلیارد ریال
سال ۱۳۷۰	۱۲۱۱ میلیارد ریال
سال ۱۳۷۱	۶۲۳ میلیارد ریال
سال ۱۳۷۲	۰ میلیارد ریال

از اعتبارات سیستم بانکی استفاده نماید. به عبارتی میزان کسری بودجه دولت، که قابل استقراض از سیستم بانکی است حداکثر به شرح مبالغ فوق معین شده است. اکنون چنانچه میزان هدف و عملکرد را با هم مقایسه نماییم ملاحظه خواهد شد که کسری بودجه دولت از آنچه به تصویب رسیده تا سال ۷۱ به مراتب کمتر بوده است ولی از سال ۷۱ عملکرد بیش از هدف و مصوب بوده است. به همین مناسبت استقراض دولت از سیستم بانکی، بجز سال ۷۱ و ۷۲، همواره کمتر از هدف بوده است. به منظور تشخیص میزان انحراف، لازم است به جدول شماره (۱ - ۲) نظری داشته باشیم.

جدول شماره ۱ - ۲*

کسری بودجه دولت و میزان استقراض از سیستم بانکی (میلیارد ریال)

عنوان	۱۳۶۷	۱۳۶۸	۱۳۶۹	۱۳۷۰	۱۳۷۱	۱۳۷۲
کسری	۲۱۴۶/۷	۱۲۹۸/۰	۱۵۷۲/۰	۱۳۴۳/۹	۷۴۱/۱	۹۲/۵
بودجه	۲۱۲۵/۲	۱۱۴۲/۱	۴۱۸/۶	۱۱۵۷/۳	۱۰۹۱/۹	۵۵۰/۸
دولت	-۲۱/۵	-۱۵۵/۹	-۱۱۵۳/۲	-۱۸۶/۶	۳۵۰/۸	۳۵۸/۳
استقراض	۲۰۲۴/۵	۱۲۱۰/۰	۱۴۳۹/۰	۱۲۱۱/۰	۶۲۳/۰	۰
از سیستم	۲۰۲۴/۵	۱۱۳۷/۸	۵۵۷/۳	۹۶۰/۵	۹۰۷/۷	
بانکی	-	-۷۲/۲	-۸۸۱/۷	-۲۵۰/۵	۲۸۴/۷	
نسبت عملکرد استقراض به کسری بودجه	%۹۵	%۹۹/۶	%۱۳۳	%۸۳	%۸۳	

* * ماخذ: آمار مصوب = قانون برنامه اول - سازمان برنامه و بودجه
 آمار عملکرد = خلاصه تحولات اقتصادی - بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران
 * این رقم قطعی نیست

۲ - تبصره ۲ برنامه و نقش بانکها در تأمین تسهیلات اعتباری لازم جهت

سرمایه‌گذاری بخش غیردولتی

در تبصره ۲ قانون برنامه اول، علاوه بر اینکه وظیفه دولت در رابطه با مسایل پولی و اعتباری مشخص شده تکلیف بانک مرکزی ج ۱۰۱ نیز معلوم گردیده است، در این تبصره آمده است که «در طول برنامه، دولت موظف است سیاست سالانه پولی و اعتباری را منحصرأ در چهارچوب سیاست‌های کلی برنامه تصویب نماید و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران مکلف است از محل منابع سیستم بانکی، تسهیلات اعتباری لازم جهت سرمایه‌گذاری بخش غیردولتی (عمومی، تعاونی و خصوصی) را در قالب جدول شماره ۴ این قانون به منظور تحقق هدف‌های برنامه فراهم آورد.»

همانطور که از این تبصره مستفاد می‌شود دولت (نه مراجع دیگر) می‌بایست سیاست سالانه پولی و اعتباری را منحصرأ در چهارچوب برنامه تعیین نماید. در حالی که در جدول شماره ۴ که تصویر سرمایه‌گذاری ثابت طی برنامه اول (۱۳۶۸ - ۱۳۷۲) را نشان می‌دهد سهم سیستم بانکی در هر فصل و هر بخش مشخص شده است که با میزان تعیین شده سالانه توسط شورای پول و اعتبار از لحاظ تعیین اولویتهای فصلی و بخشی مغایرت دارد.

اگر به جدول شماره (۲ - ۲) که نمایانگر تصویر مختصر و کلی جدول شماره ۴ قانون می‌باشد نظری بیفکنیم.

جدول شماره ۲ - ۲ * تصویر سرمایه گذاری ثابت طی برنامه اول

(میلیارد ریال)

عنوان	بخش دولتی ۱۳۷۲ - ۱۳۶۸				درصد	جمع
	بخش غیردولتی	درصد	پس انداز خصوصی	درصد منابع نگاهها دولتی		
امور عمومی	۵۱۹/۶		۱۵۲	-		۷۲۲/۶
امور اجتماعی (تامین مسکن)	۳۴۶۶/۴		۶۲۴۴/۶	۴۶۸/۴	۰/۷	۱۴۰۲۸/۹
سایر امور اقتصادی	۱۱۵/۶		۴۲۸۲/۹	۴۴۳/۷	۶۰/۸	۹۳۳۶/۳
کشاورزی	۳۳۵۰/۸		۱۹۶۱/۷	۲۴/۷	۴/۸	۴۶۹۲/۶
صنعت و معدن	۴۰۰۲/۸		۱۶۷۰/۷	۵۱۹۸/۴	۱۶/۶	۱۳۳۶۴/۴
بازرگانی و خدمات	(۷۸۷/۲)		(۷۲۶/۳)	(۱۲۸/۸)	۱۶/۶	۲۸۶۸/۰
سایر (آب، برق، نفت، گاز)	(۹۶۳/۲)		(۳۷۰/۱۱)	(۶۱۳/۶)	۷/۰	۲۸۶۹/۲
سایر هزینه‌های عمرانی	(۱۲۹۴)		(۴۴۲/۳)	(۱۰۹۶/۴)	۷/۶	۳۳۹۳/۹
	(۹۵۸/۴)		(۱۳۲)	(۳۳۵۹/۶)	۲/۵	۴۶۳۳/۴
	۱۲۰۰/۲		====	====		۱۲۰۰/۲
	۸۱۸۹/۰		۸۰۶۷/۳	۵۶۶/۸	۱۰۰	۲۹۳۱۶/۱
درصد	%۲۷/۳۹		%۱۹/۵۲	%۱۹/۳۳		۱۰۰

مشاهده می‌شود که در برنامه از ۷۳۹۳ میلیارد ریال سهم تسهیلات سیستم بانکی بیش از ۶۰/۸ درصد آن به بخش مسکن و ۱۶/۶ درصد آن به بخش کشاورزی و ۷/۶ درصد به بخش بازرگانی و خدمات و ۷ درصد به بخش صنعت و معدن و مابقی به سایر تخصیص داده شده است در حالی که این نسبت‌ها توسط شورای پول و اعتبار با درصدهای بسیار متفاوت‌تر تعیین گردیده و اولویت‌های موجود در برنامه با اولویت‌های تعیین شده سالیانه توسط مراجع اعتباری فرق اساسی دارد. ضمناً از جمع ۲۹۳۱۶/۱ میلیارد ریال کل سرمایه‌گذاری، سهم سیستم بانکی ۲۵/۲ و سهم پس‌انداز خصوصی ۲۷/۵ درصد جمعاً بیش از ۵۲/۷ درصد کل سرمایه‌گذاری را تشکیل می‌دهد. در این رابطه سهم بودجه عمرانی ۲۷/۹ درصد و سهم منابع دستگاه‌های دولتی ۱۹/۴ درصد جمعاً ۴۷/۳ درصد از کل سرمایه‌گذاری می‌باشد.

با توجه به اهداف کمی بخش‌های مختلف اقتصادی سهم سرمایه‌گذاری مورد نیاز بخش کشاورزی در کل سرمایه‌گذاری برنامه پنجساله معادل ۹/۸ درصد و سهم بخش نفت و گاز ۶/۶ درصد و صنعت و معدن ۸/۵ درصد و آب و برق ۹/۲ درصد و ساختمان ۳۳/۲ درصد و بخش خدمات معادل ۳۲/۷ درصد پیش‌بینی شده بود.

۳-۲- سایر تبصره‌ها و نقش سیستم بانکی^۱

بعد از تبصره ۲ در قانون برنامه اول در تبصره ۱۶ نیز به طور مستقیم وظایف بانکهای کشور را تعیین نموده و در این تبصره اشاره دارد «به منظور تامین داروی مورد نیاز مناطق روستائی و بخش‌های محروم کشور و ترغیب داروسازان جوان در جهت تاسیس داروخانه در مناطق مذکور بانکهای کشور موظفند مبلغ ده میلیارد ریال به عنوان قرض‌الحسنه و با بازپرداخت ۱۰ ساله به این امر تخصیص داده به ازای هر مورد تا حداکثر ده میلیون ریال با تأیید وزارت بهداشت به متقاضیان معرفی شده مزبور پرداخت نمایند.»

و در تبصره ۲۹، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران مجاز شناخته شده که در طی دوران برنامه اول از محل دریافت‌های ارزی حداکثر مبلغ یکصد و بیست میلیارد و هفتصد و سی و دو میلیون دلار در چارچوب ارقام مندرج در جداول مصوب این قانون پرداخت و یا ایجاد تعهد نماید.

در همین تبصره در بند ه- به منظور خودکفائی در امر شکر اعتبارات ریالی طرح کشت و صنعت نیشر میزان چهارصد میلیارد ریال به صورت وام از سیستم بانکی و سازمان تامین اجتماعی تکلیف شده است. (درصد سهم بانکها و سازمان تامین اجتماعی مشخص نشده است) و در همین تبصره

نحوه تخصیص ارزهای موجود و تعهد شده به پروژه و طرحهای احداث سد کارون سه، کارون چهار، کرخه، گاویشان، بهره‌برداری از میادین گازی، پتروشیمی و صنایع و معادن مشخص شده است. در تبصره ۴۹ نیز افزایش سرمایه بانک کشاورزی و تامین منابع مالی مورد نیاز آن بانک جهت تودیع اعتبارات بلندمدت و ارزان قیمت دولت مکلف شده است مبلغ یکصد میلیارد ریال اعتبار از محل اعتبارات سرمایه‌گذاری ثابت یا درآمد بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران به تقسیط ۵ ساله و هر سال بیست میلیارد ریال در اختیار بانک مذکور قرار دهد.

۴-۲- تکالیف ویژه قوانین بودجه سالانه به نظام بانکی

بر اساس تکالیفی که در قوانین بودجه سالانه تبصره ۸ تعیین گردیده. بانکها نسبت به اعطای تسهیلات قرض‌الحسنه به افراد و بخشهای مورد نظر دولت منجمله خانواده معظم شهداء، آزادگان، مزدوجین، کارکنان دولت، زلزله زدگان، احداث مسکن در روستاها... اقدام می‌نمایند. روند کاهشی نسبت عملکرد به مصوب که در سال ۱۳۶۷ حدود ۸۹ درصد و در سال ۷۱ حدود ۶۲ درصد بوده حاکی از اینست که بانکها به سبب زیان دهی این تسهیلات رغبت چندانی نداشته‌اند و نظارت بانک مرکزی نیز چندان مؤثر نبوده است.

جدول شماره ۳-۲

جدول ذیل، میزان قرض‌الحسنه اعطائی توسط بانکهای تجاری را

در مقایسه با مصوب نشان می‌دهد.

(به میلیارد ریال)

۱۳۷۲	۱۳۷۱	۱۳۷۰	۱۳۶۹	۱۳۶۸	۱۳۶۷	
۱۵۸۵/۱	۱۰۵۲/۱	۸۲۷	۷۲۶	۵۸۲	۵۰۵	مصوب
	۶۵۴/۶	۶۲۹/۱	۵۰۶/۱	۴۸۲/۴	۴۴۹/۶	عملکرد
	۳۹۷/۵	۱۹۷/۹	۲۱۹/۹	۹۹/۶	۵۵/۴	انحراف
	%۶۲	%۷۶	%۷۰	%۸۳	%۸۹	نسبت عملکرد به مصوب

عملکرد بانکهای عامل در اجرای تبصره ۳

بانکها به موجب تبصره ۳ قانون بودجه (تبصره ۳۳ قدیم) در راستای تحقق اصل ۴۳ قانون

۱- مأخذ: بانک مرکزی ج ۱۰۱ - اداره اعتبارات

تنظیم جدول از نگارنده

اساسی ج ۱۰۱ مبنی بر ایجاد اشتغال مولد ملزم شدند تسهیلاتی را در قالب عقود اسلامی در اختیار بخشهای مختلف قرار دهند. این تسهیلات به افرادی اختصاص می‌یابد که طرح آنها دارای توجیهات اقتصادی، فنی و مالی بوده لیکن مجریان آنها به دلیل عدم توان مالی از نظر وثیقه با مشکل مواجه هستند.

بانکهای عامل این تبصره در ابتدا بانکهای تخصصی و بعد بانکهای تجاری را نیز شامل گردید. و زمینه مصرف تسهیلات اعتباری تبصره ۳ به مرور متنوع شد.

جدول شماره ۴-۲

جدول کلی عملکرد بانکهای عامل تسهیلات اعتباری تبصره سه قوانین بودجه

سنواتی تا پایان سال ۷۱						
بانک	سهیمه	تصویب شده	پرداخت شده	تعهد شده	وصول شده	معوق نشده
بانک صادرات ایران	۶۷۴/۸	۴۵۶/۶	۲۵۹/۴	۱۹۷/۲	۶۲/۹	۱۹/۶
بانک ملی ایران	۱۹۶	۶۷/۳	۴۲/۵	۲۴/۷	۴	۳/۹
بانک کشاورزی	۲۳۸	۱۴۹/۹	۱۳۱/۷	۲۳/۷	۱۱/۲	۲
بانک تجارت	۶۴	۶۴/۱	۲/۲	۶۱/۹		
جمع بانکهای عامل	۱۱۷۲/۸	۷۳۷/۹	۴۳۵/۸	۳۰۷/۵	۷۸/۱	۲۵/۵

همانطور که از جدول فوق استنباط می‌شود بیشترین میزان تسهیلات با رقم ۴۵۶/۶ میلیارد ریال به عهده بانک صادرات محول شده و بالاترین رقم مطالبات معوق حدود ۲۰ میلیارد ریال مربوط است به این بانک.

تبصره ۴ و ۵۲:

بجز تبصره ۳ و ۸ تبصره‌های تکلیفی مهم دیگر عبارتند از تبصره ۴ و تبصره ۵۲ در تبصره ۴ در جهت دستیابی به اهداف بخش کشاورزی، صنایع روستائی و دستی و صنایع تولیدی ادوات و ماشین‌های کشاورزی بانکهای مکلف به اعطای تسهیلات جهت سرمایه در گردش مورد نیاز اعضاء و شرکتهای تعاونی و اتحادیه‌های تعاونی و روستائی و عشایری، کشاورزی، منابع طبیعی، صیادی، دامی، مرغداری، پرورش زنبور عسل، کرم ابریشم شده‌اند. عملکرد بانک کشاورزی، که عامل این تبصره است، حاکی از اینست که میزان تسهیلات اعطائی در سالهای ۶۸ و ۶۹ و ۷۰ و ۷۱ به ترتیب مبالغ ۲۸۱، ۴۱۶، ۶۲۶، ۶۱۲ میلیارد ریال بوده است.

تبصره ۵۲: در تبصره ۵۲ بانک مرکزی ج ۱۰۱ مکلف شده است در چارچوب سیاستهای پولی

کشور بر اساس تصویب شورای اقتصاد و تسهیلات اعتباری مورد نیاز جهت سرمایه‌گذاری آن گروه از فعالیتهای بخش غیردولتی را که مکلف به عرضه کالا و خدمات با قیمت تثبیتی می‌باشد از محل منابع سیستم بانکی تأمین نماید.

جدول شماره ۵ - ۲

جدول کلی عملکرد بانکهای تجاری و تخصصی در ارتباط با اجرای تبصره ۵۲

عملکرد بانک	ملی	صادرات	سپه	تجارت	ملت	رفاه	کشاورزی	جمع
تعداد	۳۹۵	۲۷۲	۵۶	۸۳	۳۶	۱۴	۳۴۶	۱۲۰۲
مبلغ میلیارد ریال	۱۰۸/۶	۱۹۷/۵	۱۴۷/۲	۵۷/۵	۱۸/۹	۶/۲	۵۹/۸	۵۹۵/۷

مأخذ: بانک مرکزی ج ۱۰۱ - واحد اعتبارات

۳ - تصویر ترازنامه تلفیقی سیستم بانکی و شاخص بهای کالا و خدمات مصرفی در برنامه اول (۱۳۷۲ - ۱۳۶۸)

در بخش تصویر کلان برنامه یکی از مهمترین شاخص‌های پولی و بانکی مورد سنجش و توجه برنامه تعیین هدف برای حجم نقدینگی و نرخ تورم بوده است در همین رابطه خالص داراییهای خارجی، خالص بدهی بخش دولتی و تسهیلات اعطائی به بخش غیردولتی متغیرهای اصلی بوده‌اند که در جدول شماره ۸ برنامه (در قسمت دوم برنامه جداول کلان) مشخص شده است به منظور انطباق عملکرد با مصوب برنامه لازم است به جداول شماره ۱ - ۳ و ۲ - ۳ توجه نمایم.

در جدول (۳-۱) میزان انحراف عملکرد از مصوب مشخص گردیده است و در جدول شماره (۲ - ۳) عملکرد نقدینگی و اجزاء آن در برنامه اول مشخص شده است.

همانطوری که ملاحظه می‌شود عملکرد سرفصل خالص داراییهای خارجی (NET FOREIGN ASSETS) با میزان مصوب تفاوت اساسی دارد که عمدتاً تحت تأثیر افزایش سطح تولید و ترقی قیمت نفت و نیز ناشی از تبدیل نرخ ارز از رسمی به شناور می‌باشد. رشد متوسط دوره طبق پیش‌بینی برنامه می‌باید صفر باشد در صورتی که رشد متوسط عملکرد دوره بالغ بر ۱۲۳/۹ درصد بوده است. همین عملکرد خالص بدهی بخش دولتی به سیستم بانکی نیز همواره بیش از برنامه بوده است و از رشد معادل ۱۸/۶ درصد برخوردار بوده است که در مقایسه با رشد ۸/۶ درصد که در برنامه پیش‌بینی شده بود بیانگر ۱۰ درصد انحراف می‌باشد که عمدتاً این تفاوت مربوط به بدهی شرکتها و موسسات دولتی است.

طبق برنامه بدهی بخش خصوصی (غیردولتی) به سیستم بانکی می‌بایست از ۷۱۸۶/۴ میلیارد

ریال در پایان سال ۶۷ با رشد دوره ۸/۷ درصد حداکثر به میزان ۱۰۲۰۲/۲ میلیارد ریال در پایان سال ۷۱ و ۱۰۸۹۸/۲ میلیارد ریال در پایان سال ۷۲ می‌رسید حال آن که در عمل میزان بدهی بخش خصوصی به سیستم بانکی تا پایان سال ۷۱ به ۲۳۵۸۹/۸ میلیارد ریال و در پایان سال ۷۲ بالغ به ۱۳۰۷۷۵/۶ میلیارد ریال رسیده است و رشد متوسط بجای ۸/۷ درصد رشد پیش‌بینی شده به بیش از ۳۲/۷ درصد بالغ شده است، انحراف ۲۴٪ که مشاهده شده در طی دوره عمدتاً مربوط به شرایط جدید اقتصادی که از نیمه دوم سال ۶۸ شروع و از سال ۷۰ و ۷۲ شدت گرفته می‌باشد زیرا با اقدامات مربوط به محدود کردن نرخ‌های ارز و طرح فروش ارز رقابتی و ارز شناور فشار کارخانجات تولیدی و بخش‌های خدماتی به سبب افزایش نرخ ارز به سیستم بانکی منجر به افزایش تسهیلات اعطائی بیش از حد به بخش خصوصی گردید و شورای پول و اعتبار در سال ۶۸ و ۶۹ چندین نوبت سقف اعتباری بانکها را مورد تجدیدنظر قرار داده تا سرانجام از سال ۷۰ نیز به منظور بازگذاشتن دست بانکها به اعطای تسهیلات مورد نیاز بخش خصوصی سقف اعتباری را برداشت. هرچند در مقابل این سیاست انبساطی در همان سال سیاست انقباضی دیگری اتخاذ گردید مبنی بر اینکه بانکها مکلف شدند که معادل ۳۶ درصد از مانده سپرده‌های دیداری بخش خصوصی نزد خود را به خرید اوراق قرضه اختصاص دهد تا با این سیاست بانک مرکزی بتواند تا حدودی از شدت تورم حاصل از حد تسهیلات بکاهد.

نقدینگی (LIQUIDITY) و اجراء آن

در طی پنج سال برنامه متوسط رشد عملکرد نقدینگی ۲۵ درصد می‌باشد که ۱۷ درصد بیش از مصوب است در برنامه اول رشد متوسط دوره برای نقدینگی ۸/۲ درصد تعیین شده بود. اجراء نقدینگی شامل حجم پول MONEY و شبه پول (NEAR - MONEY) در طی برنامه اول تغییرات قابل توجهی داشته‌اند.

حجم پول شامل اسکناس و مسکوک در دست اشخاص و سپرده‌های دیداری می‌باشد سهم اسکناس و مسکوک در دست اشخاص از حجم پول در طول تمام سالهای برنامه کاسته شده است که نمایانگر اعتماد مردم به سیستم بانکی به سبب افزایش نرخ سود سپرده‌ها و معرفی ابزارهای مالی جدید و چک‌های مسافرتی و تضمینی می‌باشد. سهم اسکناس و مسکوک در دست اشخاص نسبت به حجم پول در سال ۶۷ حدود ۴۴/۴ درصد بوده و در سال ۷۲ به ۳۰/۵ درصد کاهش یافته است و بالطبع درصد سهم سپرده‌های دیداری از ۵۵/۶ درصد در سال ۶۷ به ۶۹/۵ درصد در سال ۷۲ افزایش یافته است و به همین نحو سهم اسکناس و مسکوک در دست اشخاص از کل نقدینگی نیز از ۲۳/۵

درصد در سال ۶۷ به ۱۶ درصد در سال ۷۱ و به ۱۴/۹ درصد در سال ۷۲ کاهش یافته است. اما هنوز در سال ۷۲ بیش از ۹۰ درصد از اسکناس و مسکوک منتشره نزد اشخاص می‌باشد.

شبه پول که از سپرده‌های قرض‌الحسنه پسانداز و سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار، کوتاه‌مدت و بلندمدت و سپرده‌های متفرقه تشکیل شده است. از سال ۶۷ تا پایان ۷۱ از رشد قابل توجه ۱۴۶ درصد برخوردار بوده است مانده شبه پول از ۷۹۲۹/۵ میلیارد ریال با افزایش معادل ۱۱۵۶۷/۸ میلیارد ریال به رقم ۱۹۴۹۷/۴ میلیارد ریال در پایان سال ۷۱ و به ۲۵۷۲۲/۳ میلیارد ریال در پایان سال ۷۲ رسیده است عمده‌ترین درصد افزایش سپرده‌های بلندمدت مربوط به سال ۱۳۶۹ می‌باشد که معادل ۳۵/۸ درصد رشد داشته است در این سالها با بهبود و افزایش فعالیتهای اقتصادی تولیدی، سودآوری بانکها فراهم گردیده بود و سود اعطای بانکها به مشتریان بالاتر از نرخ تورم قرار گرفت هرچند بعد از سال ۶۹ مجدداً نرخ سود واقعی منفی شده است.

شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی

اقتصاد کشور در سالهای برنامه اول به جز سال ۶۹ با فشارهای تورمی روبرو بوده است، عوامل اصلی این فشارها توسعه وسیع حجم مالی دولت، یکسان سازی نرخ ارز و رشد سریع نقدینگی بوده است به ویژه آنکه متناسب با رشد نقدینگی تولید ناخالص داخلی رشد نداشته است (درصد رشد مربوط تولید ناخالص داخلی طی دوره برنامه اول ۷/۱ درصد و نقدینگی ۲۵/۲ درصد بوده است و رشد حجم پول و نقدینگی در برنامه اول کمک شایانی به تولید ناخالص داخلی نداشته است به طوری که رشد متوسط شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی در طی دوره پنجساله در برنامه اول ۱۹/۵ درصد بوده است در صورتیکه قانون برنامه اول برای این متغیر نه تنها رشدی در نظر نگرفته بلکه دارای ۲۰/۶ درصد رشد منفی بوده است بدین جهت انحراف عملکرد از برنامه ۴۰ درصد می‌باشد.

جدول شماره ۱ - ۳

ترازنامه تلفیقی سیستم بانکی (مقایسه عملکرد با هدف در برنامه اول) درصد

ردیف	شرح	رشد متوسط دوره پنجساله		
		مصوب	عملکرد	انحراف نسبت عملکرد به پیش‌بینی
۱	خالص داراییهای خارجی	۱۲۳/۹	۱۲۳/۹	۱۲۳/۹
۲	خاص بدهی بخش دولتی به سیستم بانکی	۸/۶	۱۸/۶	۱۰
۳	بدهی بخش غیردولتی به سیستم بانکی	۸/۷	۳۲/۷	۲۴
۴	نقدینگی	۸/۲	۲۵/۲	۱۷
۵	رشد شاخص بهای کالاها و خدمات	-۲۰/۶	۱۹/۵	۴۰

جدول شماره ۲-۳ عملکرد نقدینگی و اجزاء آن در برنامه اول ۱۳۷۲-۱۳۶۸ (میلیارد ریال)

ردیف	شرح	۱۳۶۷	۱۳۶۸	۱۳۶۹	۱۳۷۰	۱۳۷۱	۱۳۷۲
۱	موجب	۱۵۳۲۸/۹	۱۶۹۸۷/۹	۱۸۹۷۴/۹	۲۰۷۲۶/۲	۲۱۹۳۹/۹	۲۲۷۰۶/۹
	عملکرد	۱۵۶۸۷/۶	۱۸۷۵۳/۳	۲۲۹۶۹/۵	۲۸۶۲۸/۴	۳۵۸۸۶	۴۸۱۳۵
	نقدینگی نسبت عملکرد به هدف به (درصد)	۱۰۲	۱۱۰/۴	۱۲۱/۱	۱۳۸/۱	۱۶۳/۶	۲۱۲
۲	حجم پول $M = C + D + (F + V)$ (درصد)	(۷۷۵۸/۱)	(۸۹۸۷/۲)	(۱۱۱۹۵/۲)	(۱۲۶۴۰/۸)	(۱۶۳۶۸/۶)	(۲۲۴۱۲/۷)
۳	نسبت پول به عملکرد نقدینگی (درصد)	۴۹/۵	۴۷/۹	۴۸/۷	۴۷/۷	۴۵/۶	۴۶/۶
۴	اسکناس و مسکوک در دست اشخاص (C)	۳۴۴۵/۶	۴۰/۵	۳۶/۸	۳۳/۶	۳۲/۷	۳۰/۸
۵	نسبت اسکناس و مسکوک در دست اشخاص به حجم پول	۴۴/۴	۴۰/۵	۳۶/۸	۳۳/۶	۳۲/۷	۳۰/۸
۶	نسبت اسکناس و مسکوک به نقدینگی (درصد)	۲۳/۵	۲۱/۹	۱۹/۴	۱۷/۱/۹	۱۶	۱۴/۹
۷	سپرده دیداری (۱)	۴۳۱۷/۵	۵۳۴۷/۴	۷۰۷۵/۹	۹۰۶۰/۹	۱۱۰۰۹/۳	۱۵۵۸۰/۷
۸	شبه پول	(۷۹۲۹/۵)	۵۹/۵	۵۲/۲	۶۶/۴	۶۷/۳	۶۹/۵
۹	نسبت سپرده‌های دیداری به حجم پول (درصد)	۵۵/۶	۵۹/۵	۶۲/۲	۶۶/۴	۶۷/۳	۶۹/۵
۱۰	جمع سپرده‌های خصوصی (V + A)	۱۲۲۴۲/۰	۱۵۱۰۸/۵	۱۸۸۵۰/۲	۲۴۰۴۸/۵	۳۰۵۰۶/۷	۴۱۳۰۳
۱۱	نسبت شبه پول به نقدینگی	۵۰/۵	۵۲/۱	۵۱/۲	۵۲/۳	۵۲/۴	۵۳/۴
۱۲	نسبت سپرده‌های دیداری به نقدینگی	۲۷/۵	۲۸/۵	۳۰/۸	۳۱/۷	۳۰/۷	۳۲
۱۳	سهم اسکناس و مسکوک منتشره نزد اشخاص	۹۵/۸۳	۹۲/۴۹	۹۱/۹۰	۹۱/۸۷	۹۱/۴۴	۹۰/۹۶

ماخذ مصوب: قانون برنامه اول - سازمان برنامه و بودجه - تهران ۱۳۶۸
 ماخذ عملکرد: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران - خلاصه تحولات اقتصادی سالهای مختلف برنامه

۴ - نقش بانکها در تأمین منابع مورد نیاز بخشهای اقتصادی

۱ - تسهیلات اعطائی در بخش کشاورزی

کل سرمایه‌گذاری بخش کشاورزی در برنامه ۲۸۶۸ میلیارد ریال پیش‌بینی شده که از این رقم ۷۲۶/۳ میلیارد ریال از محل پس‌انداز بخش خصوصی و ۱۲۲۵/۷ میلیارد ریال از محل سایر تسهیلات بانکی خواهد بود منابع ارزی این بخش طی برنامه ۷۱۰۰ میلیون دلار به صورت مستقیم و ۳۹۵۰ میلیون دلار غیرمستقیم خواهد بود.

بخش کشاورزی در برنامه از اولویت مالی برخوردار شده است ارزش افزوده بخش کشاورزی بیش از برنامه (۵/۵ درصد) بوده و در چهار سال اول برنامه به ۶/۱ درصد در سال رسید.

سهم بخش کشاورزی در کل افزایش مانده تسهیلات بانکها به این بخش در سالهای برنامه ۲۰ درصد تعیین شده است بجز سال ۷۲ که ۱۹ درصد تعیین شده است. درصد سهم کشاورزی از مانده تسهیلات در سال ۶۸ حدود ۱۸/۴۶ درصد بوده که بتدریج در سالهای بعد کاسته شده است و در سال ۷۲ به ۱۶/۸۴ درصد رسیده است اما مانده تسهیلات همواره اضافه شده است به طوری که از ۱۲۶۷/۲ میلیارد ریال به ۴۸۷۲/۷ میلیارد ریال رسیده است مطلق رشد بانکهای تجاری ۱۴۱۹/۷ میلیارد ریال و درصد رشد ۲۵۲/۳ بوده است ضمن آنکه میانگین مطلق رشد بانکهای تجاری ۲۸۳/۹ میلیارد و میانگین درصد رشد ۵۰/۴ درصد بوده است که با مقایسه با بانک تخصصی کشاورزی معلوم می‌گردد که بانک کشاورزی با مطلق رشد ۲۱۸۵/۸ میلیارد ریال و درصد رشد ۳۱۰/۲ درصد و میانگین مطلق رشد ۴۳۷/۱۶ و درصد رشد ۶۲ درصد از عملکرد بیشتر نسبت به بانکهای تجاری برخوردار بوده است. درصد سهم بانکهای تخصصی (کشاورزی) نسبت به کل سیستم بانکی از سال ۶۸ افزایش یافته است بطوریکه در سال ۶۸ سهم بانکهای تجاری در بخش کشاورزی ۵۱/۷۶ درصد و سهم بانک کشاورزی ۴۸/۲۴ درصد بوده در حالی که در پایان سال ۷۲ سهم بانکهای تجاری ۴۰/۷ و سهم بانک کشاورزی ۵۹/۳ درصد می‌باشد البته این حقیقت وجود دارد که از سال ۱۳۷۰ بانکهای تجاری، مکلف به پرداخت ۲۰ درصد از افزایش در مانده تسهیلات خود به بخش غیردولتی از طریق بانکهای تخصصی شدند بررسی عملکرد هر یک از بانکها در بخش اعطای تسهیلات به بخش کشاورزی حاکی از این موضوع است که در بانکهای تجاری از لحاظ میانگین مطلق رشد بانک صادرات با ۸۲/۳ میلیارد ریال رقم بیشتری پرداخت نموده ولی از لحاظ درصد رشد بانک تجارت با ۱۷۱ درصد (به استثنای بانک رفاه که مطلق رشدش ۴/۳ و درصد رشدش ۳۶۱/۶ درصد بوده) بالاتر قرار گرفته است. میانگین درصد رشد بانک کشاورزی طی برنامه اول ۶۲ درصد بوده است.

۲-۴ تسهیلات اعطائی در بخش صنعت و معدن

در جهت تحقق هدفهای کمی و کیفی بخش صنعت در طول برنامه جمعاً مبلغ ۱۹۳۲/۲ میلیارد ریال سرمایه‌گذاری در این بخش تعیین شده است که ۶۰٪ توسط بخش دولتی و مابقی از طریق پس‌انداز خصوصی و سیستم بانکی تعیین شده است سهم سیستم بانکی در این بخش ۴۴۶/۶ میلیارد ریال و در بخش معدن ۷۵/۷ میلیارد ریال جمعاً ۵۲۲/۳ میلیارد ریال تعیین شده است. نیاز ارزی تولید صنعت در طول دوران برنامه در حدود ۲۲۱۰۰ میلیون دلار پیش‌بینی شده که معادل ۲۵۰۰ میلیون دلار آن از محل تولیدات صنعتی داخلی که جایگزین واردات مواد و قطعات خارجی مورد نیاز کارخانه‌ها می‌شوند صرفه‌جوئی شده و مابقی به طور خالص ۱۹۶۰۰ میلیون دلار منابع ارزی صرف تغذیه خطوط تولید صنعتی کشور خواهد شد.

سرمایه‌گذاری ثابت دولت از محل اعتبارات عمرانی در بخش صنعت و معدن طی سالهای برنامه افزایش یافته است. در سال ۶۸ جمع سرمایه‌گذاری از ۱۲۰ میلیارد ریال در سال ۶۷ به ۱۵۷ میلیارد ریال در پایان سال ۶۸ رسیده است و این مانده در سال ۶۹ به ۲۶۱ و در سال ۷۰ به ۳۰۵ میلیارد ریال، رسیده است از سال ۱۳۶۸ در اجرای سیاستهای جدید اقتصادی و رفع نیازهای مالی واحدهای صنعتی به دلیل استفاده بیشتر از ارز رقابتی بانکها میزان تسهیلات اعطائی خود را در بخش صنعت افزایش دادند، به طوری که مانده تسهیلات مالی اعطائی بانکهای تجاری به بخش غیردولتی از رشدی معادل ۵۰۵ درصد برخوردار شد همچنین بانک صنعت و معدن نیز به میزان مانده ۱۱۱۶ میلیارد ریال در این بخش تا سال ۷۲ تسهیلات اعطا نموده است.

در سال ۷۰ با ادامه سیاست تخصیص ارز رقابتی به صنایع در ابعاد وسیعتر بر نیاز مالی این بخش افزوده شد و سیستم بانکی نیز بر میزان تسهیلات اعطائی خود به این بخش افزود به طوری که در سال مورد بررسی مانده تسهیلات اعطائی بانکها به بخش غیردولتی در زمینه صنعت و معدن با ۶۶/۲ درصد افزایش به ۵۵۰۷ میلیارد ریال رسید.

در سال ۱۳۷۱ مانده تسهیلات اعطائی بانکها به بخش صنعت و معدن به ۸۱۴۲ میلیارد ریال که سهم بانک صنعت و معدن در مانده ۱۲۶۵ میلیارد ریال بود و در سال ۷۲ جمع تسهیلات اعطائی به این بخش به ۱۰۱۷۹/۵ میلیارد ریال رسید که ۱۱۱۶ میلیارد آن مربوط به مانده بانک صنعت و معدن بوده است.

سهم بخش صنعت در کل افزایش مانده تسهیلات بانکها در سالهای اول برنامه (۱۳۶۸ و ۱۳۶۹) برای هر بانک متغیر بوده است و سهم مجموعه بانکهای تجاری در این بخش از کل تسهیلات برای سال ۶۸ حدود ۴۲/۸۸ درصد و در سال ۶۹ معادل ۳۷/۸ بوده است در سالهای ۷۰ و ۷۱ نیز سهم بخش صنعت از کل تسهیلات معادل ۳۷ درصد و در سال آخر برنامه ۳۶ درصد تعیین شده است اما

در عمل درصد بخش صنعت و معدن به کل بخش‌ها برحسب تغییر در ترکیب افزایش تسهیلات در سالهای اول برنامه کمتر و از سال ۷۰ به مراتب بیشتر از هدف بوده است به طوری که در سال ۶۸ عملکرد برحسب تغییر در ترتیب افزایش تسهیلات کل سیستم بانکی ۲۵/۴ و برحسب مانده ۲۳/۳ درصد بوده است در سال ۶۹ این نسبت‌ها به ترتیب ۳۱/۶۸ و ۲۵/۵۳ و در سال ۷۰ به ترتیب ۴۲/۳۸ و ۳۰/۳ بوده و در سال ۷۱ به ترتیب ۵۲/۸۵ و ۳۵/۱۹ و در سال آخر برنامه تغییر در ترکیب افزایش تسهیلات با مانده متعادل شده و به ۳۵/۲۰ و ۳۵/۱۹ رسیده است.

در بخش صنعت مطلق رشد بانکهای تجاری طی سالهای برنامه معادل ۸۰۲۶/۸ میلیارد ریال بوده است یعنی از ۱۰۳۶/۷ میلیارد ریال مانده تسهیلات در پایان سال ۱۳۶۷ به ۹۰۶۳/۵ میلیارد ریال رسیده است و مطلق رشد بانک صنعت و معدن ۴۷۲/۴ میلیارد ریال جمعاً ۸۴۹۹/۲ میلیارد ریال مطلق رشد تسهیلات سیستم بانکی در بخش صنعت و معدن بوده است درصد رشد بانکهای تجاری ۷۷۴/۲۶ و درصد رشد بانک صنعت و معدن ۷۳/۴ درصد و جمع سیستم بانکی از درصد رشدی معادل ۵۰۵/۸ درصد برخوردار بوده است.

برخلاف بخش کشاورزی که درصد سهم بانکهای تجاری از کل سیستم بانکی کمتر و درصد سهم بانک کشاورزی از کل سیستم بانکی در طول برنامه زیاد شده است برعکس در بخش صنعت و معدن درصد سهم بانکهای تجاری از کل مرتباً افزایش یافته به طوری که از ۲۰٪ در سال ۶۷ به ۴۰/۴ درصد در سال ۷۲ رسیده است و سهم بانک صنعت و معدن از کل سیستم بانکی مرتباً رو به کاهش بوده است.

در بین بانکهای تجاری (بدون در نظر گرفتن بانک رفاه که از لحاظ مطلق رشد پائین تر و از نظر درصد رشد از همه بیشتر بوده است) رشد بانک سپه با ۱۸۲۰/۶ میلیارد ریال قدر مطلق افزایش در طول ۵ سال هرچند کمتر از بانک ملی بوده ولی درصد رشد بیشتری (۲۳۷۳/۶ درصد) داشته است و میانگین درصد رشد آن نیز (۴۷۴/۷) بیشتر از تمام بانکها می‌باشد.

۳-۴ تسهیلات در بخش مسکن و ساختمان

در بخش مسکن و ساختمان میزان سرمایه‌گذاری مورد نظر برنامه با استفاده از منابع سیستم بانکی بیش از تمام بخش‌ها بوده است ولی مراجع تصویب‌کننده اعتباری سهم این بخش را کمتر در نظر گرفته‌اند (حدود ۳۲٪ برای سالهای ۶۹، ۷۰ و ۷۱ و حدود ۳۰٪ برای سالهای ۶۸ و ۷۲) میزان تسهیلات اختصاص داده شده سیستم بانکی به این بخش برحسب مانده تسهیلات در سال ۶۸ حدود ۳۴/۵۱ درصد، در سال ۶۰ حدود ۳۱/۹۷ و در سال ۷۰ معادل ۳۱/۳ و در سال ۷۱ معادل ۳۱/۰۵ و در سال ۷۲ معادل ۳۰/۵۹ درصد بوده است اما برحسب معیار سهم بخش از تغییر در ترکیب افزایش

تسهیلات که مورد نظر بانک مرکزی بوده است درصد تسهیلات به این بخش در سال ۶۸ معادل ۳۴/۱۴، سال ۶۹ معادل ۲۴/۸۸، سال ۷۰ معادل ۲۹/۶۰، سال ۷۱ معادل ۳۰/۱۵ و در سال ۷۲ معادل ۲۸/۷۵ بوده است.

نسبت سهم بانکهای تخصصی نسبت به سهم بانکهای تجاری از کل سیستم بانکی طی سالهای برنامه متعادلتر از سایر بخشها بوده است و روند عادی داشته بجز سال ۷۰ که به علت پرداخت وامهای زلزله‌زدگان گیلان و قزوین توسط بانکهای تجاری در سایر سالها روال معمول داشته است در این سال بانکهای تجاری ۳۷/۷٪ از تسهیلات خود را در بخش مسکن و ساختمان اعطا نموده‌اند. سهم بانکهای تجاری در طول دوره معادل ۶۷٪ و سهم بانک مسکن معادل ۳۳٪ بوده است.

۴-۴ تسهیلات اعطائی در بخش بازرگانی و خدمات متفرقه

در بخش بازرگانی، خدمات و متفرقه برای بانکهای تجاری علی‌رغم اینکه فعالیت آنها تجاری تعیین شده ولی پائین‌ترین سهم بخشی را شورای پول و اعتبار برای این بخش و بانکها در نظر گرفته است در سال ۶۸ حدود ۲ درصد، در سال ۶۹ و ۱۰ درصد، در سال ۷۰ و ۷۱، ۱۱ درصد (۳ درصد صادرات) و در سال ۷۲، ۱۵ درصد (۶/۵ درصد صادرات) مد نظر بوده است تعیین چنین سهمیه‌ای که با روح بانکهای تجاری سازگاری ندارد بالطبع انحراف از مصوبات را بیشتر از سایر بخشها به دنبال داشته است که در این بخش بانکهای تخصصی پرداختی نداشته‌اند و کل پرداختهای سیستم بانکی مربوط است به بانکهای تجاری، مانده بخش بازرگانی، خدمات و متفرقه از ۱۷۱۲/۴ میلیارد ریال در پایان سال ۶۷ با افزایش معادل ۳۲۴۶/۶ میلیارد ریال یعنی ۱۹۰/۶ درصد رشد به ۴۹۷۷ میلیارد ریال در پایان سال ۷۲ رسیده است.

میانگین مطلق رشد ۶۵۲/۹ میلیارد ریال و میانگین درصد رشد ۳۸/۱۲ درصد بوده است.

درصد بخش بازرگانی به کل بخشها برحسب تغییر در ترکیب افزایش تسهیلات در سال ۶۸ معادل ۱۱/۰۷ درصد، در سال ۶۹ معادل ۱۷/۵۴ درصد، در سال ۷۰ معادل ۸/۷۴ درصد، در سال ۷۱ معادل ۱۹/۶ درصد و در سال ۷۲ معادل ۱۷/۲۱ درصد بوده است.

درصد بخش بازرگانی به کل بخشها برحسب مانده تسهیلات عبارتست از ۲۰/۴۲ درصد در سال ۶۸ و ۱۹/۶۶ درصد در سال ۶۹، ۱۶/۵۴ درصد در سال ۷۰، ۱۷/۲۱ درصد در سالهای ۷۱ و ۷۲ ضمناً بیشترین افزایش در مانده مربوط است به بانک ملی ایران که ۱۱۰۴ میلیارد ریال در این بخش پرداخت نموده و بیشترین درصد به استثنای بانک رفاه کارگران مربوط است مشترکاً با ۲۵۶ درصد به بانکهای ملت و تجارت.

از لحاظ میانگین مطلق رشد سالیانه نیز بانک ملی بیشتر از همه بانکها بوده، ۲۲۰/۸ میلیارد ریال

ولی از نظر درصد رشد بعد از بانک رفاه (۷۵/۲۶ درصد) دو بانک ملت و تجارت با ۵۱ درصد رشد سالیانه افزایش بیشتری را داشته‌اند بانک صادرات ۳۵/۶۵ درصد و بانک ملی ۳۴/۰۷ و بانک سپه ۲۸/۲۸ درصد از میانگین درصد رشد سالیانه این بخش برخوردار بوده‌اند.

میانگین مطلق رشد بانکهای تجاری در بخش بازرگانی و خدمات ۶۵۲/۹ میلیارد ریال و میانگین درصد رشد ۳۸/۱۲ درصد بوده است. در جدول شماره ۱ - ۴ مقایسه‌ای بین سهم بخش خدمات و بازرگانی در تولید ناخالص ملی را با سهم تسهیلات در این بخش را نشان می‌دهد و به طوری که مشهود است سهم تسهیلات بانکی در این بخش کمتر از سهم بخش خدمات در تولید ناخالص ملی می‌باشد.

جدول شماره (۱ - ۴)

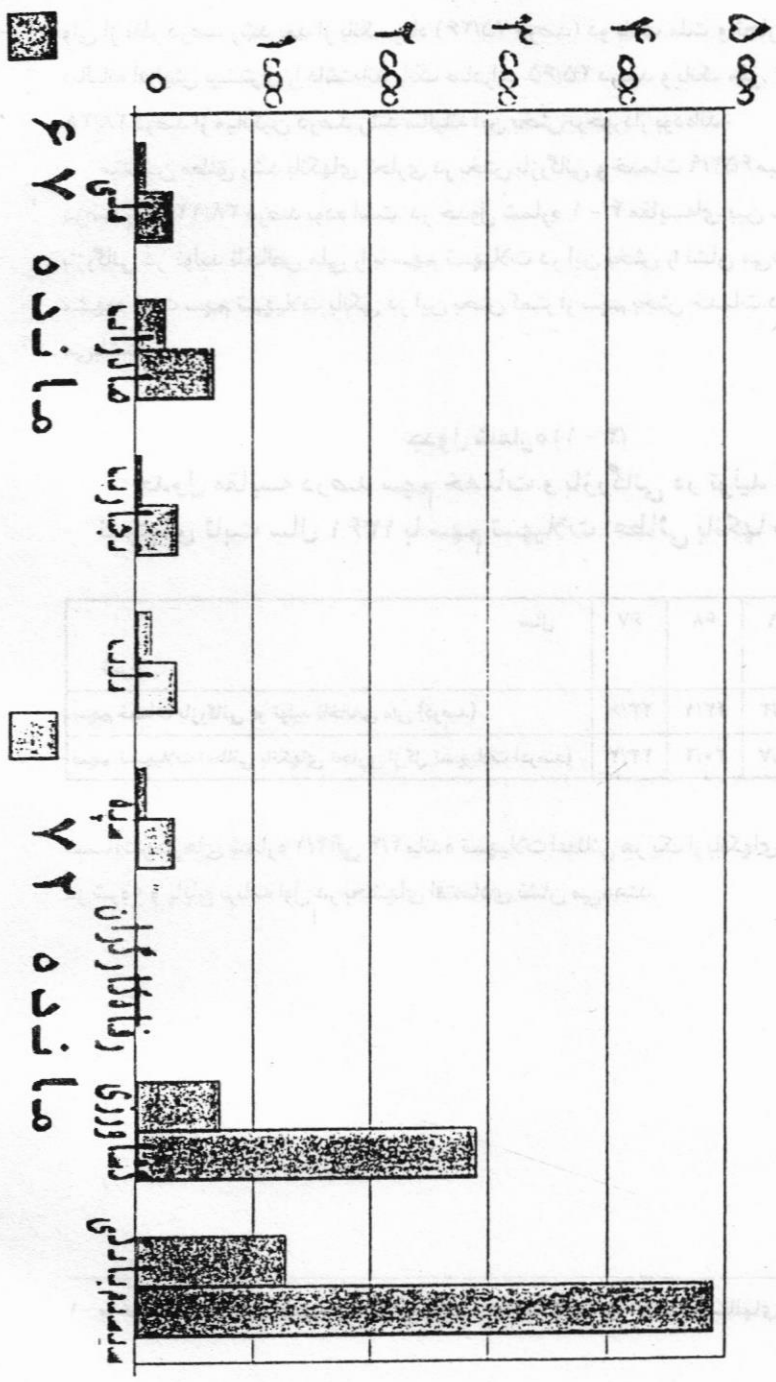
جدول مقایسه درصد سهم خدمات و بازرگانی در تولید ناخالص به
نسبتهای ثابت سال ۱۳۶۱ با سهم تسهیلات اعطائی بانکها در این بخش^۱

سال	۶۷	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	شرح
سهم خدمات بازرگانی در تولید ناخالص ملی (درصد)	۴۳/۶	۴۳/۱	۴۲/۲	۴۱/۸	۴۲/۵	
سهم تسهیلات اعطائی بانکهای تجاری از کل تسهیلات (درصد)	۲۳/۲	۲۰/۴	۱۹/۷	۱۶/۵	۱۷/۲	

ضمناً، نمودارهای شماره ۴/۱ الی ۴/۴ مانده تسهیلات اعطائی هر یک از بانکهای تجاری و تخصصی را در شروع و پایان برنامه اول در بخشهای اقتصادی نشان می‌دهند.

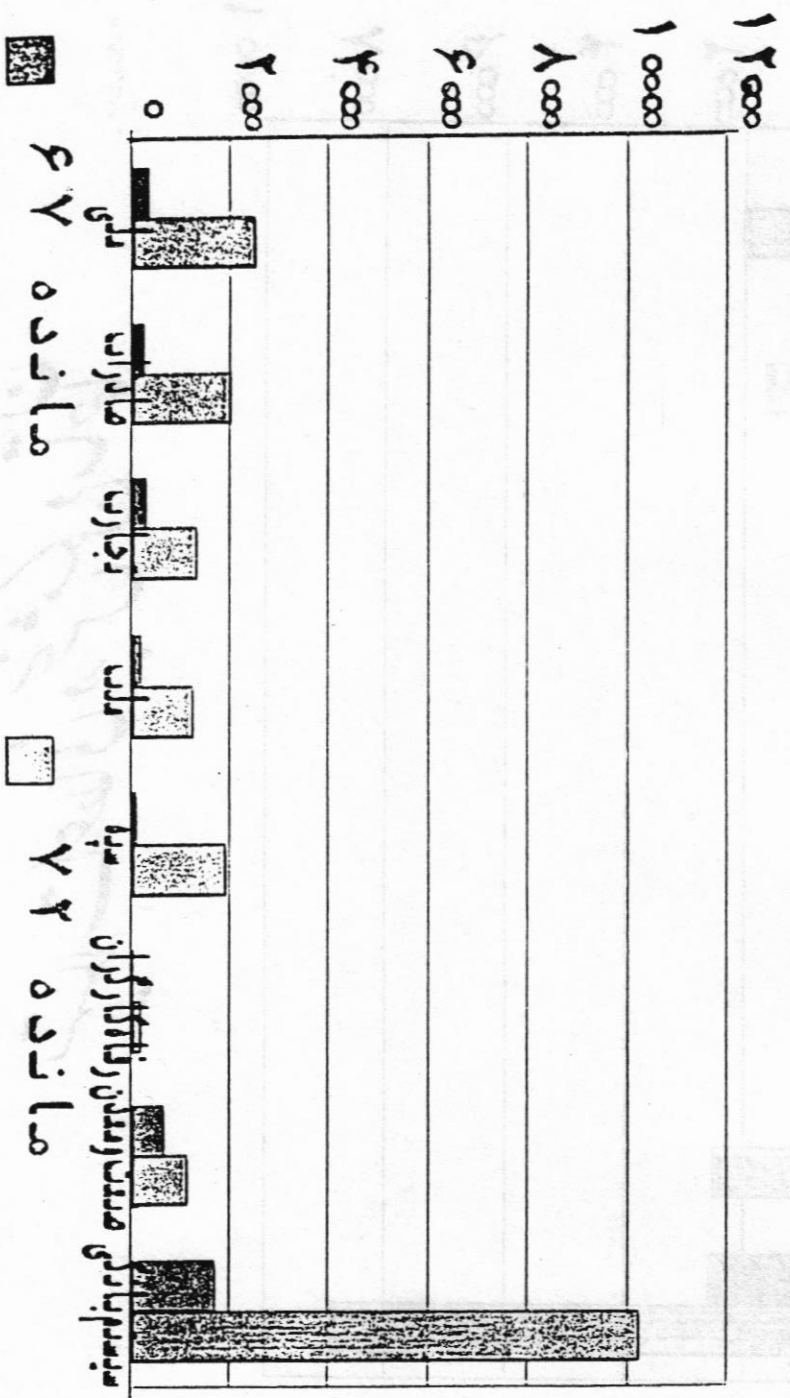
تسهيلات اعطائي اور بخشش كازمى

" سيمبريال "

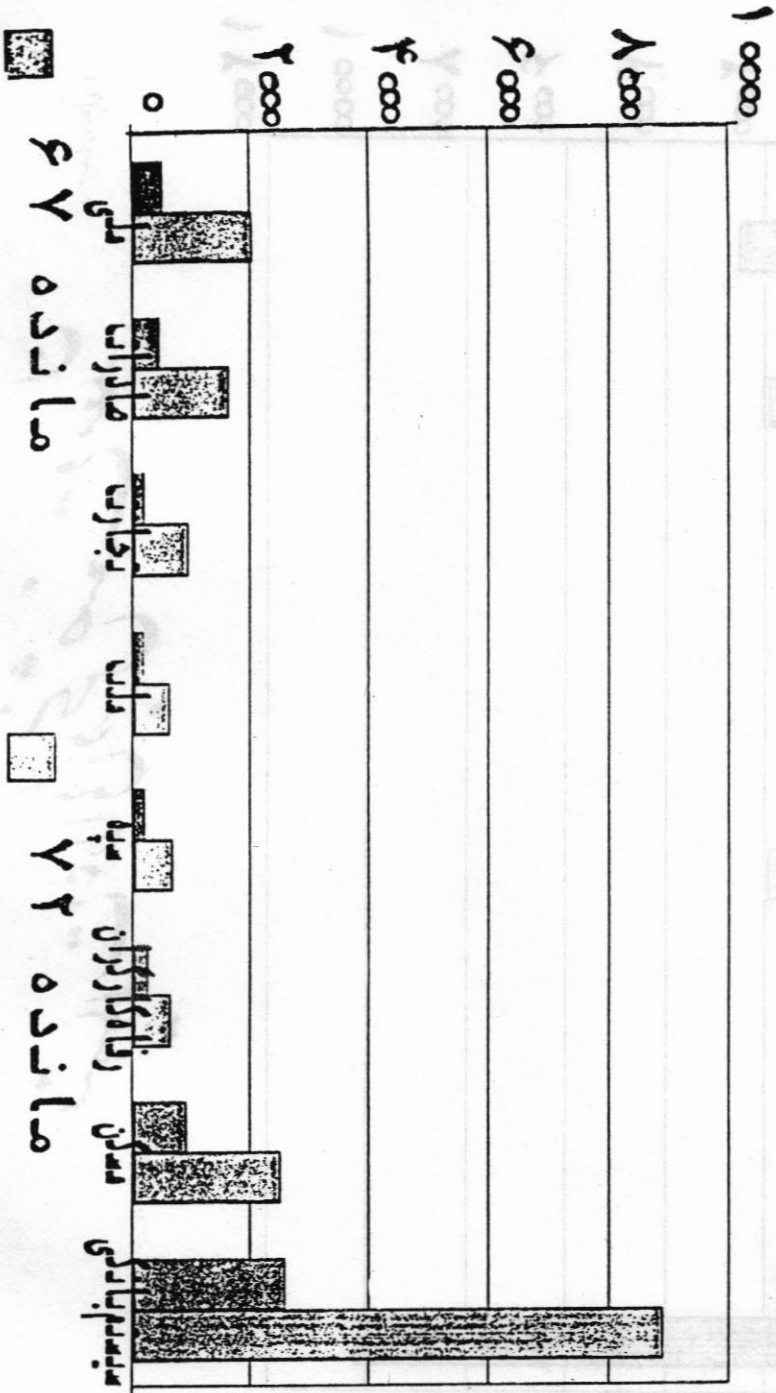
در سینه در سال ۱

تسهيلات اعطائي في ارض بحر صفت و مقدار

تعمیرات اعطائی در بخش مکن در شان

میلیون ریال

سهولت اعطالی در بخش بازرگانی اقتصاد معمر

جدول شماره ۲-۴

وضعیت بانکهای تجاری از لحاظ توسعه شبکه منابع و مصارف در پایان
برنامه اول (اسفند ۱۳۷۲)

ملی	صادرات	ملت	تجارت	سپه	رفاه کارگران	جمع بانکهای تجاری	
۲۴۰۰	۳۱۵۳	۱۴۵۹	۱۳۱۷	۱۲۰۰	۱۸۵	۹۷۱۴	تعداد شعب
۲۴/۷	۳۲/۵	۱۵	۱۳/۶	۱۲/۳	۱/۹	۱۰۰	(سهم از کل) درصد
۳۳۰۰۰	۳۲۰۰۲	۱۸۷۸۰	۱۵۳۲۳	۱۵۴۰۴	۳۷۶۸	۱۱۸۲۷۷	تعداد کارکنان
۲۷/۹	۲۷/۱	۱۵/۹	۱۲/۹	۱۳	۳/۲	۱۰۰	(سهم از کل) درصد
۱۶۰۴۶	۱۰۲۷۹	۶۴۷۲	۵۹۸۹	۵۷۳۷	۹۵۲	۴۵۴۷۵	منابع (میلیارد ریال)
۳۵/۳	۲۲/۶	۱۴/۲۰	۱۳/۲	۱۲/۶	۲/۱	۱۰۰	(سهم از کل) درصد
۱۰۴۶۲	۵۵۴۴	۳۹۲۲	۳۷۶۲	۴۱۴۰	۹۸۵	۲۸۸/۵	مصارف (میلیارد ریال)
۳۶/۳	۱۹/۲	۱۳/۶	۱۳/۱	۱۴/۱۴	۳/۴	۱۰۰	(سهم از کل) درصد
۲۳۵	۹۸۷	۳۸۶	۲۶۸	۳۴۶	-۲	۲۲۲۰	نقدینگی
۱۰/۶	۴۴/۴	۱۷/۴	۱۲/۱	۱۵/۶	-۰/۱	۱۰۰	(سهم از کل)
۱۱۴۵	۹۲۸	۶۰۵	۵۷۱	۴۰۰	۹۵	۳۷۴۴	سرمایه (میلیارد ریال)
۳۰/۶	۲۴/۸	۱۶/۲	۱۵/۲	۱۰/۷	۲/۵	۱۰۰	(سهم از کل) درصد
۶۵/۲	۵۳/۹	۶۰/۶	۶۲/۸	۷۲/۲	۱۰۳	۶۳/۴	نسبت مصارف به منابع (درصد)
۱/۵	۹/۶	۶	۴/۵	۶	۰/۲	۴/۸	نسبت نقدینگی به منابع (درصد)
۶/۷	۳/۲	۴/۴	۴/۵	۴/۸	۵/۱	۴/۷	سرمایه منابع برحسب شعب (میلیارد ریال)
۰/۵	۰/۳	۰/۳	۰/۴	۰/۴	۰/۲	۰/۴	برحسب کارکنان
۴/۳	۱/۷	۲/۷	۲/۸	۲/۴	۵/۳	۳	سرمایه مصارف (میلیارد ریال)
۰/۳	۰/۲	۰/۲	۰/۲	۰/۳	۰/۳	۰/۲	برحسب کارکنان

* ماخذ: آمارهای مبادله شده بین بانکها

۵- تحلیل آماری

۱: نحوه طبقه‌بندی اطلاعات و معرفی متغیرهای وابسته و مستقل

به منظور امکان تجزیه و تحلیل و بررسی در اطراف موضوع این تحقیق تحت عنوان:

«بررسی عملکرد نظام بانکی در برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری

اسلامی ایران (۱۳۷۲ - ۱۳۶۸)»

ابتدا ضمن طبقه‌بندی اطلاعات و آمارهای مورد نیاز (تسهیلات اعطائی به بخش خصوصی و تعاونی و برحسب بخشهای اقتصادی در هر سال برنامه)، میانگین و واریانس انحراف تسهیلات اعطائی در بخشهای اقتصادی برحسب هر بانک و هر سال معین گردیده است. در این پژوهش متغیرهای وابسته «انحراف تسهیلات اعطائی در هر بخش اقتصادی» و متغیرهای مستقل شامل دو عامل زیر:

الف) سال (سطحهای برنامه اول)

ب) بانک (بانکهای تجاری)

مورد نظر بوده است و با استفاده از تکنیکهای آماری و اقتصادسنجی فرضیه زیر:

«تخصیص تسهیلات بانکی در طول برنامه اول با توجه به اولویتها و رهنمودهای کمی مندرج در برنامه صورت گرفته است» مورد آزمون قرار می‌گیرد.

۲: آزمون فرضیه

بعد از طبقه‌بندی اطلاعات و معرفی متغیرهای وابسته و مستقل فرضیه مورد نظر را از دو طریق زیر مورد آزمون قرار می‌دهیم:

الف) با استفاده از تست میانگین برای انحراف بخشهای اقتصادی مبتنی بر آماره t

ب) با استفاده از تحلیل آنالیز واریانس

۱ - ۲ - عملکرد بانکها در بخش کشاورزی

به منظور ارزیابی و تحلیل آماری عملکرد بانکها در بخش کشاورزی و مقایسه میانگین انحراف بخش کشاورزی با سایر بخشهای اقتصادی در سالهای برنامه فرضیه زیر را:

«تخصیص تسهیلات بانکی در طول برنامه اول با توجه به اولویتها»

و رهنمودهای کمی مندرج در برنامه صورت گرفته است»

با استفاده از تست میانگین و تحلیل آنالیز واریانس در بخش کشاورزی مورد آزمون قرار

می‌دهیم.

الف - تست میانگین (بخش کشاورزی)

با استفاده از آمار تسهیلات بخشی نسبت به تشکیل جدول مقایسه میانگین انحراف بخشهای اقتصادی اقدام و با درج میانگین انحراف مربوطه به کلیه بانکها و در کلیه سالهای برنامه در جدول شماره ۵/۱ تست میانگین بر روی انحراف بخشی مبتنی بر آماره t در داخل جدول گزارش شده است.